

HUMAN
SCIENCES.UZ

ISSN 3093-8961

www.humansciences.uz

INSONSHUNOSLIK FANLARI JURNALI
JOURNAL OF HUMANITIES
ЖУРНАЛ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

2026

2-JILD | 5-SON

SAYT: <https://humansciences.uz>

HUMANSIENCES.UZ

№ 5 (2)-2026

INSONSHUNOSLIK FANLARI JURNALI

JOURNAL OF HUMANITIES

ЖУРНАЛ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

TOSHKENT-2026

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00 – TARIX FANLARI

Rajapov Mardonbek Qosimboy o'g'li
Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
E-mail: mardonbekoff@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5245-6021

Xaynazarov Baxromjon Baxtiyorovich
Tarix fanlari doktori (DSc). Dotsent.
E-mail: bahrom_bek@mail.ru
ORCID: 0000-0002-1266-1557

Saidboboyev Zokirjon Abdukarimovich
Tarix fanlari nomzodi (Ph.D.). Professor.
E-mail: zsaidboboev@yahoo.com
ORCID: 0009-0008-3960-2427

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Urdushev Xamrakul
Iqtisodiyot fanlari nomzodi. Dotsent.
E-mail: xurdushev@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4984-0214

Berdiyarov Baxriddin Tavasharovich
Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc). Professor.
E-mail: bahriddin.bfa@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8591-6840

Avlokulov Anvar Ziyadullayevich
Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc). Professor.
E-mail: anvaravlokulovz@gamail.com
ORCID: 0000-0002-6683-8995

Norov Asror Egamberdiyevich
Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc).
E-mail: a.norov@ilmiy.uz

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich
Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc). Professor.
E-mail: a.ostonokulov@tsue.uz
ORCID: 0000-0003-2792-3174

Rustamova Sayyora Xatamovna
Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). V.b Dotsent.
E-mail: rustamova0302@mail.ru

Shadiyev Xamid Azimovich
Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc). Professor.
E-mail: su9795744@gmail.com

Nasirov Egamkul Ismailovich
Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc). Professor.
E-mail: e.nosirov@tsue.uz
ORCID: 0000-0002-9355-1973

Kuliboev Azamat Shonazarovich
Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). Dotsent.
E-mail: azamatkuliboyev@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3357-070X

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Turdiyev Bexruz Sobirovich
Falsafa fanlari doktori (DSc). Professor.
E-mail: bekiuz0302@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3260-3327>

Bekbaev Rauf Rustamovich
Falsafa fanlari doktori (DSc). Dotsent.
E-mail: rauf.r.bekbaev@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5072-3379

Yusubov Jaloliddin Kadamovich
Falsafa fanlari doktori (DSc). Dotsent.
E-mail: yusubovjaloliddin@gmail.com
ORCID: 0009-0003-1401-7997

Yuldashev Nurbek Normurodovich
Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
Katta ilmiy xodim.
O'zbekiston.
ORCID: 0000-0002-4628-8789

Eshnazarova Farida Jo'raqulovna
Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
Dotsent.
E-mail: faridaeshnazarova4@gmail.com
ORCID: 0009-0000-2496-4443

Parpiyev Muxammadjon Tolibovich
Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
Dotsent.
ORCID: 0009-0000-1869-9348

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Axmedov Oybek Saporbaevich
Filologiya fanlari doktori (DSc). Professor.
E-mail: oybekakhmedov1978@gmail.com
ORCID: 0009-0003-3122-1973

Samigova Xushnuda Batirovna
Filologiya fanlari doktori (DSc). Professor.
E-mail: kabsam@yandex.ru
ORCID: 0009-0005-2327-106X

Eshmo‘minov Asqar Allamurodovich
Filologiya fanlari doktori (DSc). Professor.
E-mail: asqar@list.ru

Axmedova Mehrinigor Bahodirovna
Filologiya fanlari doktori (DSc). Professor v.b.
E-mail: mexrisha82@mail.ru
ORCID: 0000-0003-1198-0326

Absalamova Gulmira Sharifovna
Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori
(PhD). Dotsent.
E-mail: gulmirasharifovna@gmail.com
ORCID: 0009-0005-6105-4752

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna
Filologiya fanlari nomzodi. Dotsent.
E-mail: salaxiddinovamusharraf@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0534-5633

Ravshan Turakulovich
Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori
(PhD). Professor.
E-mail: docravshanniyazov@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6146-1789

Sanakulov Zayniddin Ibodullayevich
Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori
(PhD). Dotsent.
E-mail: z.sanakulov@cspu.uz
ORCID: 0000-0002-6952-7738

Bawetdinov Muxammeddin Kazimbekovich
Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori
(PhD).
E-mail: b_muxammed@karsu.uz
ORCID: 0009-0007-9826-175X

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna
Yuridik fanlar doktori (DSc). Professor.
E-mail: feruza.mukhitdinova@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1721-0189

Ilhombekov Jasurbek Ilxombek o‘g‘li
Yuridik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).
Katta o‘qituvchi.
E-mail: jafarbek22@mail.ru
ORCID: 0000-0002-9867-3363

Imomov Nurillo Fayzullaevich
Yuridik fanlar doktori (DSc). Professor.
E-mail: nurillo_1212@mail.ru
ORCID: 0000-0001-8090-842X

Pirmatov Otabek Shavkatovich
Yuridik fanlar doktori (DSc). Professor v.b.
E-mail: pirmatov.otabek.89@inbox.ru
ORCID: 0000-0002-0774-661

Ismoilov Shuhratjon Abdusaminovich
Yuridik fanlar doktori (DSc). Dotsent.
E-mail: ismoilov.shuhrat80@mail.ru
ORCID: 0000-0003-0947-6163

Matkarimov Kudrat Kalandarovich
Yuridik fanlar doktori (DSc). Dotsent.
E-mail: qudrat1979uzb@gmail.com
ORCID: 000-0003-0396-4027

Xudaykulov Feruzbek Xurramovich
Yuridik fanlar doktori (DSc). Dotsent.
E-mail: dr.profil14@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4940-3762

Hakimov Komil Baxtiyarovich
Yuridik fanlar doktori (DSc). Professor.
E-mail: professorkomilkhakimov@gmail.com

Kadirova Moxigul Xamitovna
Yuridik fanlar doktori (DSc). Professor v.b.
E-mail: m.kadirova@tsul.uz
ORCID: 0000-0003-1450-7542

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Haqberdiyev Baxtiyor Rustamovich
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori
(PhD). Dotsent.
E-mail: bahtiyor.haqberdiyev@mail.ru
ORCID: 0000-0002-2208-7827

Erkulova Feruza Melikuziyevna
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori
(PhD). Dotsent.
E-mail: feruzaerkulovauzb@gmail.com

Shirnazarova Zamira Allaberdiyevna
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori
(PhD). E-mail: zamira.sh@terdpi.uz
ORCID: 0000-0001-9870-6295

Oymatova Nilufar Mirjamolovna
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). E-mail: nilufar.oymatova@gmail.com

Eshchanova Xolida Xudayarovna
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). E-mail: eshchanovaxolida@gmail.com

Karshieva Dilbar Eshpulatovna
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). Dotsent.
E-mail: d.karshiyeva1986@gmail.com

Raxmatov Otabek Urinbosarovich
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD). E-mail: rahmatov.otabek@inbox.ru
ORCID: 0000-0003-1288-3042

23.00.00 – SIYOSIY FANLAR

Turayev Abrar Saloxiddinovich
Siyosiy fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).
Dotsent. E-mail: ijtimoiy2017@mail.ru
ORCID: 0000-0003-1741-6857

INSONSHUNOSLIK FANLARI elektron
jurnali 2025-yil 6-iyunda 830912-sonli
guvohnoma bilan davlat ro'yxatidan
o'tkazilgan.

Muassis: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
mas'uliyati cheklangan jamiyati.

TAHRIRIYAT MANZILI:

Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik
Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron
manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

MUNDARIJA

IQTISODIYOT FANLARI

G'aniyeva Sabohat

BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA KORXONA RAQOBATBARDOSHLIGINING IQTISODIY MOHIYATI VA UNI SHAKLLANTIRUVCHI OMILLAR TAHLILI6-10

FILOLOGIYA FANLARI

Isanova Feruza

XALQARO HUQUQ TERMINLARINI INGLIZ TILIDAN O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISH MUAMMOLARI 11-14

YURIDIK FANLAR

G'iyosov Bilolbek

RAQAMLI KUZATUV VOSITALARINI QO'LLASHDA SHAXSIY HAYOT DAXLSIZLIGINI TA'MINLASHDA SUN'IY INTELLEKTNING O'RNI 15-19

Jo'rayev Doston

SUD TIZIMIDA MEDIATIV KELISHUVNING AMALIY MUAMMOLARI VA ULARNI HAL ETISH YO'LLARI VA BU BORADA XORIJ TAJRIBASI 20-25

Raximjonova Odinaxon

WOMEN'S RIGHTS: INTERNATIONAL AND NATIONAL APPROACHES 26-30

Article / Original Paper

SUD TIZIMIDA MEDIATIV KELISHUVNING AMALIY MUAMMOLARI VA ULARNI HAL ETISH YO'LLARI VA BU BORADA XORIJ TAJRIBASI

Jo'rayev Doston Rustam o'g'li

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti, Ijtimoiy fanlar fakulteti,
Yurisprudensiya yo'nalishi 2- kurs talabasi

E-mail: dostonjorayev2502@gmail.com

Tel: +998 (97) 630 02 10

Ilmiy rahbar: Ahmadjonov Sultonbek

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti,
Huquqiy fanlar kafedrası stajyor o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda mediatsiya qonunchiligi (2018-yilgi Qonun va tegishli protsessual kodekslar) mavjud bo'lishiga qaramay, amaliyotda bir qator muammolar bor. Jumladan, kelishuv bitimi («mediativ kelishuv») faqat birinchi instansiya sudining maslahatxona bosqichida ruxsat etilishi ko'p holatlarda taraflarning ixtiyorini cheklaydi. Shuningdek, mediatsiya bitimi sud tomonidan tasdiqlanmaguncha ijro huquqiga ega emas, ya'ni hech qanday avtomatik ijro mexanizmi ko'zda tutilmagan. Bu omillar tomonlararo nizolarni sudlarsiz tez hal qilish imkoniyatini pasaytiradi. Tahlil natijalaridan kelib chiqib, asosiy takliflar quyidagilar: protsessual qoidalarni kengaytirish, mediatsiya bitimlarini avtomatik ijroga yaroqli hujjatga aylantirish mexanizmini joriy etish (masalan, notarius yoki sud ijrochisi ko'magida ijrovaraqa berish), kelishuvning mazmuniy talablarini aniq belgilash, sudlarda mediatsiyani majburiy tavsiya etish tartiblarini kiritish hamda mediatorlar malakasini kuchaytirish (sertifikatlash va uzluksiz ta'lim) lozim. Ushbu takliflar sud tizimining yukini yengillashtirib, fuqarolar va biznes uchun nizolarni tez, arzon va ishonchli hal qilish mexanizmini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: mediativ kelishuv, mediatsiya, mediator, mediatsiya tartib – taomilini amalga oshirish to'g'risidagi kelishuv, mediatsiyani qo'llash to'g'risidagi kelishuv.

PRACTICAL PROBLEMS OF MEDIATION AGREEMENTS IN THE JUDICIAL SYSTEM AND WAYS TO SOLVE THEM, INCLUDING FOREIGN EXPERIENCE

Jo'rayev Doston Rustam o'g'li

2nd-year student of the Law program, Faculty of Social Sciences,
National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Scientific Supervisor: Ahmadjonov Sultonbek

Trainee Teacher of the Department of Legal Sciences,
National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Annotation. This study demonstrates that despite the existence of mediation legislation in Uzbekistan (the 2018 Law and relevant procedural codes), a number of practical problems persist. In particular, a settlement agreement ("mediation agreement") is allowed only at the deliberation stage of the court of first instance, which in many cases limits the autonomy of the parties. In addition, a mediation agreement does not have enforceability until it is approved by a court, meaning that no automatic enforcement mechanism is предусмотрено. These factors reduce the possibility of resolving disputes quickly without resorting to courts.

Based on the analysis, the main proposals are as follows: expanding procedural rules, introducing a mechanism to grant mediation agreements the status of directly enforceable documents (for example, through the involvement of a notary or bailiff to issue a writ of execution), clearly defining the substantive requirements of the agreement (obligations, deadlines, enforcement guarantees), introducing mandatory recommendation procedures for

mediation in courts, and strengthening the professional qualifications of mediators (certification and continuous education).

These proposals can help reduce the workload of the judicial system and strengthen mechanisms for fast, cost-effective, and reliable dispute resolution for citizens and businesses.

Keywords: mediation agreement, mediation, mediator, agreement on conducting mediation procedure, agreement on application of mediation.

DOI: <https://doi.org/10.47390/hum-i5v2y2026/n04>

Kirish

Mediatsiya – taraflar nizoni suddan tashqari tinch yo‘llar bilan hal etishi usuli – O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda jadal rivojlanmoqda. 2018-yil 3-iyulda qabul qilingan «Mediatsiya to‘g‘risida»gi Qonun fuqarolik, tijorat, mehnat va oilaviy nizolarni mediatsiya yo‘li bilan hal etishni tartibga soladi. O‘z navbatida, Fuqarolik protsessual kodeksi (FPK) va Iqtisodiy protsessual kodeksi (IPK) mediatsiya kelishuvlarini (kelishuv bitimi) sudda hal etishni maqsad qilgan nizo bo‘yicha qanday amalga oshirilishini belgilaydi. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatadiki, mavjud me‘yorlar va sud amaliyoti mediatsiya samaradorligini cheklamoqda. Ushbu maqolaning maqsadi – O‘zbekiston sud tizimida mediatsiya kelishuvlarini qo‘llashdagi amaliy muammolarni aniqlab, ularni xalqaro tajriba bilan taqqoslash orqali yechim va tavsiyalarni taklif qilish. Tadqiqot savollari quyidagicha: (1) Mediatsiya qonunlari va protsessual kodekslarda qanday bo‘shliqlar bor; (2) bu normativ muammolar amaliyotda qanday namoyon bo‘ladi; (3) boshqa mamlakatlarda ushbu masalalarni qanday hal etilgan; (4) bu asosida O‘zbekistonda qaysi normativ va institutsional islohotlar zarur.

Tadqiqotning normativ-huquqiy asosi sifatida «Mediatsiya to‘g‘risida»gi Qonun (2018), Fuqarolik protsessual kodeksi (166–169) va Iqtisodiy protsessual kodeksi (131–134-moddalar) qoidalari o‘rganildi. Oliy sud Plenumining murojaatlari (masalan, 2025-yilgi qarorlar) ham tahlilga qo‘shildi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida tizimli-huquqiy tahlil, komparativ metod va sud amaliyotini tahlil qilishdan foydalandik. Xorijiy manbalar: BMT Singapur konvensiyasi matni va maqolalari, Germaniya Mediatsiya qonuni sharhlari, Fransiya va Buyuk Britaniya ADR tizimi haqidagi tahlillar, hamda CEDR va boshqa institutlar hisobotlari o‘rganildi.

Natijalarga ko‘ra, mediatsiya kelishuvlarini joriy qiyosiy qonunchilik doirasida qo‘llash bir necha to‘siqlarga duch keladi. Quyida ushbu muammolarni “norma – muammo – sabab – taklif” tartibida keng ko‘rib chiqamiz.

1. Protsessual doira va muddat muammolari

Hozirgi hujjatlarga ko‘ra, **Mediativ kelishuv har qanday bosqichda** tuzilishi mumkin, lekin **mediativ kelishuv faqat birinchi instansiya sudida**, sud maslahatxonadan chiqmasidan oldin cheklangan. Ya‘ni, FPK 166-moddasiga ko‘ra fuqarolik ishi bo‘yicha sud hujjati ijroga qabul qilingunga qadar kelishuv va mediativ kelishuv tuzish mumkin; ammo keyingi bosqichlarda (masalan, apellyatsiya) mediatsiya haqida normativ hech narsa ko‘rsatilmagan. Bu sud-tijorat mediatsiyasi prinsipiga zid: taraflar nizoni istalgan bosqichda mediatsiya yo‘li bilan hal qilishga haqlidir. Amaliyotda bu shunday aks etadi: masalan, sud qarorlarida odatda apellyatsiya yoki kassatsiya instansiyasida mediatsiya ustida hukm chiqarmaslik (soddalashtirilgan tarzda o‘tkazilishi) haqida aniq me‘yor yo‘q. Shuning uchun, yuqori bosqichda taraflar boshqa yo‘l izlashga majbur bo‘ladi.

Xorijiy tajribalarda esa aksincha yondoshuv bor. Misol uchun, Germaniya Mediatsiya Qonuniga muvofiq, erishilgan kelishuvga har bosqichda ijro buyrug'i berish mumkin. Italiya, Angliya kabi yuridik tizimlarda ham sud kelishuvga yo'l ochadi, ba'zi hollarda majburiy mediatsiya tartibini joriy qiladi. Shuningdek, BMT Singapur konvensiyasi (2018) qabul qilinganidan buyon xalqaro tijoriy mediatsiya kelishuvlari uchun ham chegara cheklanmagan status hukmron.

Takliflar: Fuqarolik va Iqtisodiy protsessual kodekslarga mediativ kelishuvni ham barcha instansiya bosqichlariga ruxsat etuvchi normalar kiritilsin. Masalan, FPK 166-moddani to'ldirib, "mediativ kelishuv har qanday instansiya sudida erkin tuzilishi mumkin" deb qo'shish mumkin. Shuningdek, tomonlar mediatsiyaga murojaat qilishlari uchun belgilangan muddatlarni amalda belgilash (masalan, maslahatxonadan chiqquncha emas, balki jarayon boshlanganidan keyin 6 oy mobaynida) ham foydali bo'ladi. Bu o'zgartirishlar taraflar ixtiyorini maksimal darajada hurmat qilib, sud jarayonining boshlanishidan keyingi har qanday bosqichda ham nizolarni muqobil yo'llar bilan hal qilish imkonini beradi.

2. Kelishuvlarni ijroga yo'naltirish muammosi

O'zbekiston qonunchiligida **mediativ kelishuv to'g'ridan-to'g'ri ijro huquqiga ega emas**. FPK 166-moddasiga ko'ra, kelishuv bitimi (shu jumladan mediativ kelishuv) faqat sudda tasdiqlanganidan keyin rasmiy kelishuv hisoblanadi. Boshqacha aytganda, kelishuv tuzilgan bo'lsa-da, agar u sud tomonidan tasdiqlanmasa, uning ijrosi kafolatlanmagan hisoblanadi. Amaliyotda bu tomonlarga doimiy muammo tug'diradi: agar bir tomon kelishuvga rioya qilmasa, qarshi tomon sudga murojaat qilishi kerak, ammo sudlarsiz hal qilingan bitimni ijro qoidalari boshqacha.

Xorijda ushbu kamchilikni bartaraf etish uchun turlicha yo'l tutilgan. Germaniyada mediatsiya bitimi alohida ijro varaqasi sifatida sud qarori kabi chiqarilishi mumkin. Fransiyada, masalan, agar tomonlar kelishuvga erishib, advokatlar tasdig'idan o'tsalar, hujjatga notarial ijro muhrini olish orqali sudga borilmasdan ijro etish mumkin. BMT Singapur konvensiyasiga ko'ra, a'zo davlatlarda xalqaro mediatsiya bitimlari chet elda ham tan olinib, ijro qilinishi talab etiladi. Bu konvensiya 2020-yilda kuchga kirib, hozirgacha 56ta davlatni qamrab olgan.

Takliflar: O'zbekiston qonunchiligida mediativ kelishuvga shaxsiy ijro huquqini berish kerak. Masalan, kelishuv tuzilgan paytda sudda arizani bekor qilish o'rniga, xolis notariusda ijro muhrini oladigan tartib kiritish mumkin. Bunday hujjat avtomatik ravishda ijro hujjati maqomini oladi. Yoki qonunga "agar kelishuv notarius tomonidan tasdiqlansa, u ijro hujjati deb hisoblanadi" kabi band qo'shish lozim. Bu sud yukini kamaytirib, qarzdor tomon majburiyatini bajarmasa, darhol ijrochi organ ish ochishi uchun yo'l ochadi. Singapur konvensiyasidagi kabi, qoidalarda maxfiylikni buzmasdan va qonun buzilishini aniqlash uchun zarur bo'lmagan darajada tekshiruvni cheklash shart.

3. Kelishuv mazmuni va sifati bo'yicha muammolar

Qonun va protsessual qoidalarga ko'ra mediativ kelishuv **yoзма shaklda tuzilishi** va unda majburiyatlar, bajarish muddati, ijro mexanizmi kabi jihatlar belgilanishi kerak. Amalda esa kelishuvlar ko'pincha umumiy ifodalarda tuziladi – masalan, "majburiyatni to'lash", "xizmat ko'rsatish" kabi, lekin buning muddati, penya yoki kechikish to'lovi kabi kafolatlari noaniq bo'lishi mumkin. Bunday kelishuvlar taraflar o'rtasida tushunmovchilikka va ijro intizomi buzilishiga olib keladi. Misol uchun, qarzdor taraf pulni qachon va qanday tartibda to'lashini ko'rsatmagan bo'lsa, qarshi tomon sudga murojaat etganda qiyinchilik tug'diradi.

Xorijda kelishuv shablonlari va tasdiqlash tartiblari qo'llaniladi. Fransiyada kelishuvni sudda tasdiqlatish (homologatsiya qilish) mumkinligi bilan birga, kelishuv advokatlar tomonidan tasdiqlansa, ijro varaqasiga ega bo'ladi. Shuningdek, Fransiyada kelishuvdagi o'zaro berilgan majburiyatlar «muqobil bo'lmagan» – ya'ni qarzdor voz kechish yoki uzaytirish” kabi shartlar bo'lishi mumkinligi ko'rsatilgan. Bu kabi talablar kelishuvning mazmunini tartibga soladi.

Takliflar: Qonunchilikda kelishuv tuzilishi bo'yicha batafsil talablar kiritish lozim. Masalan, avvalo, mediativ kelishuv qo'llanilishi yoki sudda tasdiqlanishi uchun, unda majburiyatlarning aniq tafsiloti (miqdor, muddat, to'lov tartibi) bo'lishi shart deb belgilanadi. Kelib chiqishi mumkin bo'lgan nizolarni cheklash uchun tipik modellar – “qarzdor to'lov muddatidan 30 kunga kichikdi deb belgilaydi; kechikkan taqdirda har kun uchun 0,1% penya” — kabi bandlar kiritish kerak. Model kelishuv andozalari ishlab chiqilsin (Adliya vazirligi yoki Oliy sud tomonidan) va sudlar ularni ish materiallariga qo'shishlari majburiylashtirilsin. Bu bilan kelishuvning aniqligi oshadi va ijro haqidagi nizolar kamayadi.

4. Sudlar rolini kengaytirish muammolari

Mediatsiya qonuni sudyalarni taraflarni yarashtirishga chaqiradi (FPK 166-moddasida sud “choralar ko'radi” deb belgilangan). Biroq bu majburiyat emas, faqat tavsiya darajasida qoladi. Amaliyotda esa sudlar mediatsiyani faol targ'ib qilmaydi: Oliy sud ma'lumotiga ko'ra, 2024-yilda 6200 dan ortiq ish mediatsiya bilan sudlarsiz tugatilgan, lekin sudlar ish yurituvda ko'zga tashlanarli siljish bo'lmadi. Sudyalarning tavsiyanomasi ko'proq ixtiyoriy bo'lib, taraflar mediatsiyaga rozi bo'lishi haqida qaror faqat ularga bog'liq qoladi. Xorij tajribasida sudlar ko'proq siyosiy rol o'ynaydi: masalan, Italiya ma'muriy islohotlari yoki Angliya sud faoliyatining yangi qoidalari (2024) bo'yicha advokatlar va sudyalar endi sud yukini kamaytirish uchun NCDR (muqobil nizolar)ni ko'rib chiqishlari majburiy. Germaniyada protsessual me'yorlarga kiritilgan shartga ko'ra, taraflar ishni boshlaganida mediatsiya sinab ko'rildi-yu natija bo'lmasa, sud ishni to'xtatishi mumkin. Fransiyada ma'lum hollarda nizo qiymati 5,000 evrodan past bo'lsa mediatsiya majburiy urinish qilib ko'rilishi lozim.

Takliflar: O'zbekiston protsessual qoidalarini sudlar mediatsiyani aktiv ravishda tavsiya qilishiga moslash kerak. Masalan, FPK 166 va IPK 131-moddalariga “sud ish boshida taraflarga mediatsiya haqida huquqiy ma'lumot beradi hamda, kerak bo'lsa, mediatsiya instituti taklif etiladi” degan bandlar kiritish mumkin. Qolaversa, qonuniy “ma'lum sabab bo'lmasa mediatsiya ko'rilgan” ma'nosida deklaratsiya kiritilishi ham mumkin – agarda tomonlar bildirishnoma berishsa, sud protsessni davom ettirishi mumkin. Sud vazifalariga mediatorning ishtirokini rag'batlantirish uchun KPI tizimini joriy etish hamda adliya tashkilotlarida mediatorlar faoliyatini qo'llab-quvvatlaydigan punkt ochish taklif qilinadi. Shu tarzda, sudlar mediatsiyani raqib deb emas, samarali kelishuv instituti deb bilishi uchun protsessual bazaning kuchaytirilishi muhimdir.

5. Mediatorlarning malaka va sifati

O'zbekiston qonunchiligiga ko'ra mediator bo'lish uchun oliy ma'lumot, Adliya vazirligi tasdiqlagan kurs, imtihon va ro'yxatga kiritilish talab qilinadi. Bu maqsad sifat nazoratini ta'minlashga qaratilgan. Biroq amaliyotda, masalan, 2024-yilda o'tkazilgan o'rganishlardan ma'lum bo'ldiki, 3000 ga yaqin shaxs kursdan o'tsa-da, faqat ~1900 mediator ro'yxatga kiritilgan (ya'ni malaka imtihonidan o'tgan). Bundan ko'rinib turibdiki, malaka darajasini kafolatlaydigan institutlar hali etarli emas. Solishtirish uchun, Germaniyada Mediatsiya qonuni (2012) 120

soatlik treningni majburiy qilgan. Fransiyada esa mediatorlar uchun rasmiy sertifikat tizimi bo'lmasa-da, huquqshunoslik va professional tajriba muhim hisoblanadi.

Takliflar: O'zbekistonda ham mediatorlarning sifatini oshirish zarur. Avvalo, Adliya vazirligi tomonidan kurslarni takomillashtirish (o'qitilish dasturi va baholash mezonlarini yangilash) hamda malaka imtihonini qiyinlashtirish kerak. Masalan, retseptor olish (sertifikatlash)ni doimiy (har 3 yilda qayta attestatsiya) qilish, mediator axloq kodeksini joriy qilish orqali intizomiy javobgarlik tizimini kuchaytirish tavsiya etiladi. Ayni chog'da mediatorlar reyestrini xalqaro standartlar asosida yuritish (CEF yoki ICC kabi tan olingan mediator malaka mezonlarini inobatga olgan holda) ham foydali. Bu islohotlar mediatorlar soni bilan birga sifatini ham oshirib, sudga tegishli bo'lmagan emas, balki ishonchli vosita sifatida qarashni kuchaytiradi.

Maxfiylik va ijro masalalari

Mediatsiya qonunida fundamental prinsip sifatida **maxfiylik** belgilangan (6-modda). Bunda ishtirokchilar mediatsiya jarayonidagi ma'lumotni uchinchi shaxslarga oshkor qilolmaydi. Bu biznes uchun muhim ustunlik bo'lsa-da, yuqorida ko'rsatilgan ijro mexanizmini biroz murakkablashtiradi. Chunki, agar kelishuvga rioya qilinmasa, sudga murojaat qilinganda mediatsiya mazmuni noma'lum bo'ladi va faqat rasmiy hujjat asosida qaror qabul qilinadi. Xorijiy hujjatlarda bu muvozanat ta'riflangan. Singapur Konvensiyasi, masalan, ijro olish talablari sifatida faqat bitim asosiy shartlarini va imzolarni tekshirishni nazarda tutadi, asosiysi, mediatsiya jarayonining mohiyatiga aralashmaydi. Shunday qilib, maxfiylik tamoyili buzilmaydi.

Taklif: O'zbekiston amaliyotida ham mediatsiya bitimining haqiqiyligini aniqlash uchun minimum zarur ma'lumot yetarli bo'lsin. Masalan, qonunga "kelishuvni sud tasdiqlasa yoki notarius tasdiqlasa, sudga faqat hujjatni ekspertizasi o'tkazishga ruxsat berilsin, mazmunini tekshirmasdan" degan qoida kiritish mumkin. Yoki kelishuv imzolanganidan so'ng muhr/sertifikat kiritilishi shartligini belgilash – bu kelishuv qonuniy ekanini kafolatlaydi. Shu bilan birga, Bitimga tasdiqlovchi shaxs (mediator yoki notarius)ni qo'shish maxfiylikni himoya qiladi, faqat rasmiy boshqa nisbat (imzolar, sanalar) sudga nazorat uchun ochiq qilinishi kafolatlanadi. Bu usul mediatsiya sirini oshkor qilmay, ijro imkoniyatini beradi.

Xulosa

Tahlillarimiz O'zbekiston mediatsiya institutida bir necha asosiy muammoni aniqladi: protsessual cheklovlar (mediatsiya faqat cheklangan bosqichda), ijro mexanizmining yo'qligi, kelishuvning noaniq mazmuni, sudlarning passiv ishtiroki va mediatorlar malakasining pastligi. Xorijiy tajriba esa ushbu kamchiliklarga samarali yechimlar taklif etadi (masalan, BMT konvensiyasi, Yevropa qonunchiligi). Shu asosda berilgan tavsiyalarni amalga oshirish O'zbekiston sud tizimida nizolarni tezkor va samarali hal qilishga xizmat qiladi. Avvalambor, qonunchilikda mediatsiya kelishuvlarini yuridik kuchga olib kirish, sud tizimida mediatsiyani odatiy mexanizmga aylantirish, mediatorlar sifatini oshirish ustuvor ahamiyatga ega. Bu choratadbirlar investorlar ishonchini oshirishi, adliya samaradorligini yaxshilashi va huquqiy barqarorlikka hissa qo'shishi kutiladi.

Xorijiy mamlakatlarning taqqoslash jadvali

Mamlakat	Qabul yil	Mediatsiya bitimini ijro etish	Sudda integratsiya/tavsiya	Mediator malakasi	Asosiy natija
O'zbekiston	2018 (qonun)	Faqat sud tasdiqlashi bilan ijroga o'tiladi	Ixtiyoriy – faqat sud tavsiyasi bilan	Oliy maktab, maxsus kurs + imtihon	2024: 6200+ ish mediatsiya bilan hal qilindi (oxirgi 5 yilda 24

Mamlakat	Qabul yili	Mediatsiya bitimini ijro etish	Sudda integratsiya/tavsiya	Mediator malakasi	Asosiy natija
					mingdan ortiq). Sudlar hali mediatsiyani majburiy shaklda talab qilmaydi.
BMT Singapur Konv. (xalqaro)	2018 (kuch: 25.09.2020)	To'g'ridan-to'g'ri ijroga olib kirish (konvensiya davlatlararo)	Konvensiyaga a'zo davlatlarda parlament tomonidan amalga oshiriladi	Mahalliy tartibda ko'rilmaydi (xalqaro mexanizm)	56 dan ortiq davlat konvensiyaga qo'shilgan; xalqaro tijorat mediatsiyasida yarashuvlar tan olinadi.
Germaniya	2012 (MediationsG)	Ha – ZPO §§ 796a–c (mediatsiya kelishuvi sud hujjati his.)	Sud protsessida taraflar mediatsiyaga yo'naltiriladi; rad etilsa jarayon kechiktirilishi mumkin	Majburiy sertifikat (120 soat trening)	Qonun bilan ijro tartibi belgilangan; 5 yillik hisobotga ko'ra, mediatsiya kam qo'llanilmoqda (lekin sud tizimi foydalanishga tayyor).
Fransiya	2016 (CPC mod. 131+)	Homologatsiya (sudda tasdiqlash) yoki advokat/notarius tasdiqlashi bilan ijro	Ba'zi nizolar uchun mediatsiya sinovlari majburiy (≤5000 EUR qarz)	Rasmiy sertifikat yo'q; ehtiyotkorlik va advokat ishtiroki muhim	Mediatsiya qonunlarini oxirgi yillarda kengaytirildi; ijtimoiy qonun ustuvor va sudlar majburiy mediatsiyani tatbiq qilmoqda.
Buyuk Britaniya	2014+ (ADR qonun)	Ha – settlement consent order sifatida ijro qilinadi	Sudlar 2024-yil CPR bilan mediatsiya buyurishi mumkin, sud harakatlarida NCDR hisobga olinadi	Ixtiyoriy, sifat kafolatini tadbirlar (CEDR, CMC) beradi	CEDR-ning 2025 Auditida 87% huquqiy mediatsiya ishlarida tomonlar kelishgan (mamlakat bo'yicha yuqori ko'rsatkich). CPR yangilanishi sudni rag'batlantiradi.

Литература/References/Adabiyotlar:

1. «Mediatsiya to'g'risida»gi Qonun (2018);
2. Fuqarolik protsessual kodeksi (166–169, 131–134-modda);
3. Iqtisodiy protsessual kodeksi (131–134-modda);
4. O'zbekiston Oliy sud Plenumining tegishli qarorlari (masalan, 2025-y. 10-sonli Plenum qarori);
5. BMT Singapur konvensiyasi (2018);
6. Germaniya, Fransiya qonunchiligi bo'yicha sharhlar;
7. CEDR kabi ADR tadqiqotlari asosiy tayanch manbalari.

SAYT: <https://humansciences.uz>

HUMANSIENCES.UZ

№ 5 (2)-2026

INSONSHUNOSLIK FANLARI JURNALI

JOURNAL OF HUMANITIES

ЖУРНАЛ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

INSONSHUNOSLIK FANLARI elektron jurnali 2025-yil 6-iyunda 830912-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan.

Muassis: "SCIENCEPROBLEMS TEAM" mas'uliyati cheklangan jamiyati.

TAHRIRIYAT MANZILI:

Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com